

JEUVERHAAL OOR DIE NZASM EN WILDBEWARING

Bespreking deur C. de Jong van John Coetzee, "Die ysterpad see toe", Tafelberg-uitgewers Kaapstad 1987, 105 pp., prys R11,00 + AVB

Die herdenking van die Nederlandsche Zuid-Afrikaansche Spoorweg-Maatschappij (NZASM) in 1987 het nie alleen wetenskaplik bedoelde publikasies nie maar ook letterkundige werk geïnspireer. John Coetzee, 'n vrugbare skrywer van jeugverhale met historiese agtergrond, onder meer oor Buks, het hierdie jaar die avontuurverhaal "Die ysterpad see toe" by Tafelberg gepubliseer. Die "ysterpad" is die spoorlyn tussen Komatipoort en Pretoria wat in 1894 oopgestel is as voortsetting van die spoorlyn vanaf Lourenço Marques (nou Maputo genoem). Hy het twee aspekte besonder belig, naamlik die verdwyning van 'n deel van die ossewawervoer deur die koms van die spoorlyne en die NZASM asook die drastiese vermindering van die wildstand in Oos-Transvaal deur die jag vir vleisverskaffing en trofeë tydens die aanleg van die Oosterlyn in 1898-94 en deur die - origens nog beperkte - opelegging van die Laeveld deur die verskyning van die ysterperd op wiele.

Andries Nagel, 'n boer aan die Witwatersrand, sien sy transportbedryf bedreig deur die spoorweë van die NZASM. Hy besluit om 'n jagtog na Oos-Transvaal te onderneem om olifante te skiet en inkomste te kry. Sy seun Dries het sonder sy toestemming na die Oosterlyn gegaan om daaraan te werk. Nagel stuur sy 14-jarige seun Dolf uit om Dries te haal. Dolf vind Dries te Krokodilpoort, maar Dries is geen spoorwegwerker meer nie, dog jagter vir die NZASM. Die jagbedryf geval hom beter as die arbeid aan die ysterpad - 'n houding wat die Boere van dié tyd tipeer.

Dolf maak op Krokodilpoort kennis met Nederlanders en vreemdelinge in NZASM-diens. Hy vind die Nederlanders baie ordentlik, van strikte beginsels (met name insake wildbewaring) en selfbewus. Veral Joep Behrends is teen die onbeperkte jag gekant en help om president Kruger te oorreed om die jag in die Laeveld te verbied. Dolf leer ook die losbandige spoorwegwerkers ken, onder wie die Ierse "gang" wat Lourenço Marques weekliks op horings neem, asook die rowwe jagters van die NZASM en hul bloedige handwerk. Dolf kry daardeur 'n afkeer van die jag. Hy vergesel teensinnig saam met Dries sy vader op die jagtog. Dolf dood slegs één olifant wat hy eerder uit selfbehoud geraak het, om die dier uit sy lyding te verlos.

Coetzee het sy vlot vertelde verhaal deurtrek met fris ironie. Ironies is die doodmaak van die gewonde olifant teen wil en dank deur Dolf wat daarna deur sy pa as 'n jagheld beskou word; die verdwyning van die buitgemaakte olifantande uit die kamp terwyl dit deur Dolf alleen opgepas word, en die heimlike weggooi van die tande deur die onbesonne Behrends in die rivier. Ironies is ook dat boer Nagel sy gevaarlike mededinger, die kaptein van die NZASM-jagters, ten onregte van diefstal van die tande verdink en 'n nodelose reis na Lourenço Marques maak om sy tande daar te soek, terwyl die kaptein op Krokodilpoort aan malaria beswyk. Ironies bedoel is ook die mannetjie wat in die hospitaaltjie op Krokodilpoort daaglik 'n sjieling kollekteer vir die

pasient met die hoogste koors, en ten slotte dat oom Nagel afsien van die jag-bedryf na oorlewing van koors wat hy in Lourenço Marques oploep, en dat sy vennote die jag wil voortsit, maar daarin verhinder word omdat die president inmiddels die jag verbied het en die oudste deel van die latere Kruger Wildtuin as wildreservaat verklaar het.

'n Lofwaardige toevoeging is die landkaart van Oos-Transvaal met die Oosterlyn en die Kruger Wildtuin teenoor bladsy een.

Die aanleg van die Oosterlyn het inderdaad veel bygedra tot die proklamering van die oudste deel van die Kruger Wildtuin in 1898.

- o -

'N BESKRYWING VAN PRETORIA IN 1868

deur C. de Jong

Friedrich Heinrich Jeppe (1834-1898) was 'n Duitse immigrant en 'n veel-sydige staatsamptenaar, kartograaf en joernalis in Transvaal. Hy is in 1898 te Pretoria oorlede. As posmeester-generaal te Potchefstroom gevestig het hy in 1868 die brosjure "Die Transvaalsche oder Süd-Afrikanische Republik" as "Ergänzungsheft zu Petermann's Geographischen Mittheilungen" (Justus Perthes, Gotha, Duitsland 1868 24 pp.) gepubliseer. Sy brosjure is die oudste beskrywing van Transvaal in die 19de eeu. Op p.7-8 staan 'n paar reëls oor Pretoria, die beskeie hoofstad van die Zuid-Afrikaansche Republiek. Jeppe skryf ten onregte dat die dorp na M.W. Pretorius genoem is. Hierdie Staatspresident het die dorp as nuwe hoofstad in 1855 gestig en na sy vader, Andries Wilhelmus Johannes, 'n vooraanstaande Voortrekkerleier, genoem.

Hier volg Jeppe se teks, uit die Duits vertaal:

"Pretoria is genoem na die huidige president van die (Zuid-Afrikaansche) Republiek, M(arthinus) W(essel) Pretorius, en is tans die regeringsetel, geleë aan die Apiesrivier, 18 uur (te perd) ten noordooste van Potchefstroom. Die dorp tel 300 bou-erwe, 80 huise en 300 inwoners. Dit het 'n goewerment-skool, twee Hollandse kerkgeboue, vyf winkels, 'n hotel en 'n drukkerij wat nou die regeringsblad, die "Staats Courant", uitgee. Die Volksraad hou hier elke jaar sy sittings en die registrasie-, ouditeurs- en skatkiskantore asook die regeringskantore is hier gevestig."

VOOR EN TEEN DIE NZASM

deur C. de Jong

Tydens sy bedrywighede 1887-1900 was die NZASM die onderwerp van lewendige diskussie vir of teen die maatskappy as konsessiehouer van spoorweë in Transvaal. Dit is daarom opvallend dat by die herdenking van die NZASM in 1987 die waardering en lof vir hom algemeen en die kritiek uitsondering was. Een van die min kritici was mnr. H.L. Pivnic, skrywer van die boek "Railway dining cars in South Africa", uitgegee deur South African Transport Service Museum, Johannesburg, 1985, 415 pp., deur D.H. Heydenrych bespreek in "Historia", jaargang 32 no. 1, Pretoria, Mei 1987, p.134-135. Hieronder volg mnr. Pivnic se mening, afgedruk in "Esprit de Corps", uitgegee deur die Suid-Afrikaanse Vervoerdiens- te, jaargang 3 no. 6, Junie 1987, p.4:

"Platform.

NZASM: - Reason to celebrate?

The NZASM - 100 years later

by H.L. Pivnic

On 21 June this year, the old Transvaal Republican railway system NZASM would have been, in terms of Company establishment, 100 years old.

There are pleas for celebrations to mark the Company's centenary. On face value, there is nothing wrong with promoting such a celebration BUT, the ZASM enthusiasts are being carried away by their own enthusiasm and the layman will be led to believe that an actual working railway came into existence 100 years ago! This is not so - we must wait until 1990 to celebrate the opening of the first ZASM line - the "Rand Tram" that operated between Braamfontein and Boksburg. The ZASM mainline - the "oosterspoor" to Pretoria opened in 1894.

I am told that the socio-political history of the NZASM is an interesting and fascinating subject. However, the technical side leaves me with serious reservations.

The NZASM locomotives and rolling stock were of poor design and totally unsuited to the work which they were expected to perform.

The ZASM's largest locomotive type - the B class 46 tonner was expected to fill the role of mainline prime mover over a distance of 462 km. For such a locomotive, this was ridiculous. Then to add insult to injury, the locos were prone to derailment running chimney-first so they had to be worked bunker-first!

When one remembers that by 1894 the Cape Government Railways were using 6' and 7th class tender locomotives, one can only commiserate with poor Oom Paul Kruger - the Dutch railway company with headquarters in Holland were really "taking him for a ride"!

If one can leave politics out and confine one's deliberations to technical ability alone, then it is the CSAR which should receive all the accolades! By the time of Union in 1910, the CSAR had pulled the Transvaal/OFS up by its bootstraps, to contribute the most technically advanced locomotives and pas-

senger/goods stock to the unified South African Railways.

By all means, celebrate the founding of the NZASM as a company but the technical aspects is best left to slumber in the pages of history."

In dieselfde uitgawe van "Esprit de Corps" swaai 'n ander skrywer op p.7 onder die opskrif "NZASM maak pad na Ooste oop" lof aan die maatskappy toe en in die daaropvolgende uitgawe is die onderstaande reaksie van C. de Jong opgeneem.

Waarom die NZASM herdenk?

Die mening van mnr. H.L. Pivnic in "Platform, Esprit de Corps" van Junie 1987, p.4, oor die rollende materiaal van die NZASM lyk na 'n variasie van die kritiek wat op die NZASM tydens sy kort bestaan geuit is.

Natuurlik was daar aanleiding vir kritiek, want die NZASM was 'n private onderneming in 'n Derde-Wêreldland, soos Transvaal in sy tyd beskou moet word. Die NZASM was 'n pionieronderneming en kritiek op pioniers is altyd gemaklik. Inderdaad was die NZASM se rollende materiaal ligter as dié van die Kaaplandse en Natalse spoorweë. Die verklaring is dat die NZASM steeds kapitaalgebrek gehad het en nie vrylik op die Londense kapitaalmark kon leen soos die staatspoorweë van Kaapland en Natal kon doen nie. Die doel van die NZASM-direksie was om swaarder materiaal aan te skaf. En in ten minste een opsig was die NZASM voor op die Britse spoorweë in Suid-Afrika, naamlik met die toepassing van die "schaarbeweging" (expansion link) wat deur die Belg Walschaert toegepas is. Sy vinding is eers deur die Suid-Afrikaanse Spoorweë na 1910 algemeen ingevoer. Die konstruksiewerke van die NZASM was baie deeglik en doen ten dele nog daagliks diens. Verskeie daarvan is tot nasionale gedenkwaardigheid verklaar. Daar is dus volop aanleiding om die NZASM te herdenk, ook wat sy tegniese prestasies betref.

ONTHULLING VAN GEDENKPLAAT OP GRAF VAN HERMANN REX

Op 20 Junie 1987 het lede van die Genootskap Oud-Pretoria per bus besoek aan die graf van dr. Hermann Rex op Rustenburg gebring om 'n gedenkplaat te onthul. By hierdie geleentheid het die Voorsitter, dr. N.A. Coetzee, die volgende toespraak gehou:

Die lede van die Genootskap Oud-Pretoria verwelkom die weduwee mevrou Martie Rex en haar kinders en die ander lede van die Rex-familie by hierdie geleentheid. "Ons is dankbaar om hier op die graf van Hermann Rex 'n gedenkplaat te onthul in erkentlike herinnering aan die lewe en werk van een van sy voortreflikste ondersteuners. Nie alleen was hy vir lang jare bestuurslid van die Genootskap nie, hy was ook verskeie kere redakteur van die Vereniging se tydskrif "Pretoriana" en hy het die deurslag gegee vir die behoud van die Wesfasade van Kerkplein in Pretoria deur sy uitgawe nommer 72 van "Pretoriana" in Desember 1975, 'n werk van 250 bladsye met die titel 'Kroniek van die Wesfasade'. Ons kan hier onmoontlik sy werk volledig bespreek, maar sal vroeg in 1988 'n artikel oor sy lewe en werk in "Pretoriana" publiseer. Hy was by uitnemendheid historikus van die Zuid-Afrikaansche Republiek se mense en presantasies. Ons vra nou sy weduwee en dogter om die gedenkplaat op sy graf simbolies te onthul deur 'n kransie daarop te lê. Ons is dankbaar vir so 'n lewe.

Dank word betuig aan die lede van die Genootskap Oud-Pretoria en die toerleiers mnr. en mev. Andrews vir hul teenwoordigheid asook aan die familie Rex van Rustenburg. Die inspirasie wat Hermann se vader en moeder - 'n nooi Steenekamp - hom in sy lewe en werk gegee het, word hiermee ook geëer. Ons bring hulde aan Hermann Rex se nagedagtenis."

TER HERINNERING AAN DR. HERMANN MORITZ REX, 1918-1981

deur Kol. Dr. J. Ploeger

"Dr. Rex het 'n vrugbare pen gehad. Wat hy geskryf het, het meestal oor die kultuurgeskiedenis of oor die plaaslike geskiedenis gegaan."

Dr. N.A. Coetzee (1982)

"Dit is met groot dank en waardering dat mens die persoon en werk van dr. Rex in herinnering roep. Hy was 'n bouer wat onvermoeid en enduit gewerk het vir die kennis en waardering van die geskiedenis en die kergeskiedenis van die Transvaalse Afrikaner."

Prof. dr. A.D. Pont (1984)

"Hermann Moritz Rex is op 30 Julie 1918 op die plaas Boschfontein suid van die dorp Rustenburg gebore. Hy was die sewende kind van John Bailie George Rex (1873-1932) en sy eggenote Johanna Cornelia Steenkamp (1882-1948). Die vader was een van die tien seuns van die bekende George Wellington Rex (1840-1923) wat op sy beurt 'n kleinseun van die stamvader van die Rex-geslag in Suid-Afrika George Rex (1765-1839) en sy tweede vrou Carolina Margaretha Ungerer was. Met verwysing na die stamvader het Hermann Moritz Rex in 1966 die lewensloop van George Wellington Rex, die seun van Frederick Rex (1811-1850) en Johanna Elizabeth Bain, beskryf.¹⁾

Op 15-jarige leeftyd het G.W. Rex van Graaf-Reinet na die Zuid-Afrikaansche Republiek (ZAR) getrek en hom as winkelklerk op Potchefstroom gevestig. Gedurende die volgende 30 jaar sou die handel steeds in die middelpunt van sy belangstelling bly. Terselfdertyd sou hy 'n liefde vir die boerebedryf begin ontwikkel en in Transvaal rondswarf (Potchefstroom 1855-1858, Rustenburg 1858-1864, Waterberg 1864/65-1871, Rustenburg 1871-1873, Potchefstroom 1873-1878, Hekpoort 1878-1885, Zandfontein 1885-1889, Rustenburg 1889-1892). Geleidelik het sy belangstelling ten aansien van boerdery begin toeneem en vanaf omstreeks 1892 het George Wellington 'n deel van die plaas Boschfontein nr. 193 van sy vriend en handelsvennoot John Bailie gehuur. In 1896 het die genoemde deel in George Wellington se besit oorgegaan. Drie jaar later het hy sy besit ver-groot, sodat hy mettertyd aan elkeen van sy 13 kinders 'n plaas kon gee.

Die ouerlike opstal het as Hunter's Rest bekend gestaan. Daar het George Wellington Rex en sy eggenote tot 1919 bly woon om vervolgens by hulle jongste dogter, mev. Georgina Röth, op die oostelike gedeelte van Boschfontein te gaan woon.

(1) Jeugjare.

In hierdie landelike omgewing by Rustenburg het Hermann Moritz Rex opge-groei. Vermoedelik is hy beïnvloed deur die omstandighede verbonde met Boschfontein se verlede, sowel as die geskiedkundige agtergrond van die dorp Rus-tenburg en die feit dat die volwasse lede van die geslag Rex lidmate van die Nederduitsch Hervormde Kerk was. Op hierdie geskiedkundige landelike fonda-

mente sou Hermann voortbou. Later sou die verlede van Pretoria en die veelvuldige herinneringe aan die Zuid-Afrikaansche Republiek (ZAR) die reeds gevormde fundamente verbreed en verdiep.

Hy het sy laerskooljare gedeeltelik in die vertroude omgewing van Boschfontein deurgebring. Daarna is die skool na die aangrensende plaas Waterkloof wat voorheen aan president S.J. P. Kruger behoort het, oorgeplaas. Van dié plaasskool is hy omstreeks 1930 na die Rustenburgse Hoërskool. Dié skool is op 1 Februarie 1922 geopen en was in 'n beskeie, as voorlopig bedoelde gebou gevestig.²⁾ Voor die ontwikkeling van die mynbou rondom die dorp was Rustenburg die beskeie ekonomiese, kerklike en maatskaplike middelpunt van die gelyknamige distrik. Op die gebied van onderwys en opvoeding het die destydse hoërskool 'n uitstekende naam gehad.³⁾ Hermann se vader is in 1932 oorlede en dié droewige gebeurtenis het as gevolg gehad dat die weduwee met haar kinders na Rustenburg getrek het.

Vermoedelik het dieselfde gebeurtenis ook die geldelike toestand waarin die gesin verkeer het, nadelig beïnvloed. Soos talle van sy tydgenote was Hermann later verplig om in verskillende werkkringe en met onvermydelike onderbrekings sy studie voort te sit. Teen die einde van 1935 het hy sy Transvaalse matrieksertifikaat verwerf. Omstreeks dié tydstip het by hom die begeerte ontstaan om hom vir predikant in diens van die Nederduitsch Hervormde Kerk van Afrika aan die Universiteit van Pretoria te bekwaam. Met dié doel voor oë het hy hom in 1936 as student aan sy toekomstige alma mater^{3a)} laat inskryf.

(2) Jare van studie en werk.

Teen die reeds gesketste agtergrond het Hermann met sy universitêre studie begin. Die reeds genoemde kerkgenootskap het nie oor 'n studiefonds beskik nie. In sy huldigingsbydrae van 1982 het dr. N.A. Coetzee tereg opgemerk dat Hermann Rex sy verskeie grade met lang tussenposes behaal het. In dié verband het dr. Coetzee aangevoer dat Hermann deurgaans in sy eie onderhoud moes voorsien en onder meer as 'n klerk in die Staatsdiens en 'n tweetal leningsbanke en as vryskut-joernalis gewerk het, voordat hy na dié onderwys oorgegaan en sy lewe met meer bestaansekereheid begin verloop het.⁴⁾

Uitvloeisel van die gesketste omstandighede was onder meer dat sy tydperk van registrasie in verband met die verkryging van die BA-graad oor die jare 1936-1948 uitgestrek was en die genoemde graad op 9 Oktober 1948 aan hom toegeken is.

Met inagneming van die reeds vermelde aanvanklike studiedoel het die kandidaat se belangstelling terselfdertyd na die Afrikaanse en Nederlandse kultuurgeskiedenis begin uitgaan.⁵⁾ Dié ontwikkelingsgang blyk uit die volgende oorsig van die kursusse wat hy met welslae voltooi het:

1936 - Afrikaans I, Afrikaanse kultuurgeskiedenis, Nederlandse kultuurgeskiedenis A.

1937 - Nederlandse kultuurgeskiedenis B, Grieks I, Afrikaanse kultuurgeskiedenis.

1938 - ekonomiese geskiedenis, Hebreeus I.

1940 - Grieks 2.

1941 - Nederlandse kultuurgeskiedenis C.

1943 - Geskiedenis 3, Afrikaanse kultuurgeskiedenis 3;

1945 - Wysbegeerte 1.⁶⁾

Behalwe dat Hermann hom ernstig aan sy studie gewy het, het hy sy deel aan die verenigingslewe van die studente bygedra. Volgens Trek was hy in 1939 tesourier van die binnemuurse tak van die Afrikaans-Nasionale Studentebond (ANS).⁷⁾ Uit ander bronne is bekend dat hy ook 'n rol in die Afrikaanse Studentebond (ASB) en die Nasionale Jeugbond gespeel het, terwyl hy gedurende die Tweede Wêreldoorlog ook lid van die Stormjaers was.⁸⁾

In sy studiejaar ter verkryging van die BA-graad was prof. dr. H.M. van der Westhuysen (Afrikaanse kultuurgeskiedenis), prof. M. Bokhorst (Nederlandse kultuurgeskiedenis) en prof. dr. I.D. Bosman (geskiedenis) onder die leermeesters wat hom gevorm het.⁹⁾

Mylpaal in die lewensloop van Hermann Rex was die jaar 1955 waarin hy die Transvaalse Hoër Onderwysdiploma (THOD) op 7 Junie met lof behaal het. Op dié wyse is hy in staat gestel om sy vroeëre werkkringe vaarwel te sê en in diens van die Transvaalse Onderwysdepartement te tree.

(3) In die onderwyswêreld - die MA-graad verwerf.

Terwyl die Onderwyskollege Pretoria in 1987 slegs oor personeelregisters tot ongeveer 1962-1963 beskik het en die destydse personeeladministrasie op poste gerig was, het die Transvaalse Onderwysdepartement die volgende besonderhede in verband met die onderwysloopbaan van wyle dr. H.M. Rex verstrek:

(1) 11 Oktober 1955 - 15 Januarie 1956 assistent-onderwyser by die Germiston Boys High School.

(2) 16 Januarie 1956 - 25 September 1956 assistent-onderwyser by die Danville Laerskool - prinsipaal dr. W.H.J. Punt.

(3) 26 September 1956 - 31 Desember 1957 gesekondeer as waarnemende dosent na die Onderwyskollege Pretoria.

(4) 1 Januarie 1958 - 31 Desember 1964 dosent in godsdiensonderrig Onderwyskollege Pretoria.

(5) 31 Desember 1964, laaste dag van diens; bedank met ingang van 1 Januarie 1965.¹⁰⁾

Reeds voordat Hermann Rex tot die onderwyswêreld toegetree het, het hy met sy universitêre studie voortgegaan, in 1954 sy graad Geskiedenis 2 verwerf en 'n jaar later sy eksamen in die eerste en tweede gedeelte van die MA-graad - vereistes in Afrikaanse en Nederlandse kultuurgeskiedenis - met besonder goeie resultate afgelê. In 1956 het hy sy verhandeling "Die geskiedenis van die Eerste Ou Goewernementsgebou en sy voorlopers in Pretoria" voorgelê en met lof in die besondere deel geslaag en die genoeë gesmaak om die finale persentasie A te verwerf.¹¹⁾

Met betrekking tot die reeds genoemde MA-verhandeling het die suksesvolle kandidaat baanbrekerswerk verrig deur 'n nog onontgonne terrein van die vroeë geskiedenis van Pretoria en sy bougeskiedenis te betree. Tewens was hierdie

Lede van die Genootskap Oud-Pretoria by die grafsteen van Dr. Hermann Rex tydens die kranslegging te Rustenburg op 20 Junie 1987.
Foto Tom Andrews.

Mevrou Marie Rex en ander familie van Dr. H.M. Rex by grafsteen tydens die kranslegging namens die Genootskap Oud-Pretoria te Rustenburg op 20 Junie 1987.
Foto Tom Andrews.

deeglike studie die beginpunt van die toespitsing van 'n deel van die skrywer se nougesette speursin en skeppingsdrang ten opsigte van die verlede van sy geliefde Pretoria van weleer en die opeenvolgende goewermentsgeboue van die Zuid-Afrikaansche Republiek.

(4) Bekroning van die akademiese studie.

Terwyl Hermann Rex van 26 September 1956 tot 31 Desember 1957 as waarnemende dosent aan die Onderwyskollege Pretoria gedoseer het, het hy besluit om 'n poging aan te wend om sy akademiese studie af te rond en vir die verkryging van die D.Phil-graad aan sy alma mater in te skryf. Sy oogmerk was om sy akademiese studie in Afrikaanse en Nederlandse kultuurgeskiedenis op 'n waardige wyse af te rond. In 1964 het hy die verpligte doktorale vakeksamen met 'n persentasie van 80 afgelê. Reeds in 1961 het hy in Nederland navorsing oor die lewe en werk van Sytze W. Wierda (Hemrik, provinsie Friesland, Nederland 28 Februarie 1839 - Kaapstad 10 Desember 1911) tydens sy Nederlandse periode verrig en aandag aan sy latere medewerker in die ZAR, die argitek Klaas van Rijse Jr., gewy. Terselfdertyd het hy 'n diepgaande studie van die 19de-eeuse Nederlandse boukuns en die vorming en opleiding van argitekte in Nederland ter hand geneem.

Sy proefskrif het uiteindelik die titel "Die lewe en werk van Sytze Wopkes Wierda in Nederland met verwysing na sy betekenis vir die Zuid-Afrikaansche Republiek" gedra. Ook in hierdie geval was daar sprake van baanbrekerswerk en is die betekenis van die eerste "Gouvernements Ingenieur en Architect", tewens "Hoofd van Publieke Werken" van die ZAR, sowel ten opsigte van die boukuns in Nederland as in sy aangenome tweede vaderland uitvoerig en met liefde en toewyding beskryf.

In die curriculum vitae van die promovendus wat by die toekening van die D. Phil-graad op die gradeplegtigheid op 19 April 1975 voorgelees is, het die promotor, prof. dr. P.G. Nel, en die mede-promotor, prof. dr. H.M. van der Westhuysen, onder meer verklaar:

"Tot onlangs was daar min bekend oor die huislike, kerklik-godsdiensige en vakkundige agtergrond van Sytze Wierda... Na noukeurige navorsing het die promovendus die resultaat in sy proefskrif ... op skrif gestel. Terselfdertyd beskik ons nou oor 'n diepgaande kennis aangaande die Nederlandse tydperk in die lewe en werk van 'n vooraanstaande verteenwoordiger van Kruger's Hollanders wat saam met sy Nederlandsgebore en -gevormde vakkundige medewerkers 'n unieke hoofstuk aan ons kultuurgeskiedenis, veral ons bou- en brugboukuns, toegevoeg het."

Verder het dieselfde promotors verklaar dat die promovendus daarin geslaag het om in 'n ernstige leemte in ons kennis van die vormingsjare van 'n gewaardeerde hoofamptenaar en van 'n spesifieke terrein van ons Transvaalse verlede met welslae aan te vul.¹³⁾

Op hierdie hoë noot van sy promotors het dr. Hermann Rex 'n akademiese studie wat in totaal - met die noodsaaklike onderbrekings - byna veertig jaar omvat, met die hoogste graad van welslae afgesluit. Hy het ten spyte van onderskeie teenslae en die noodsaaklikheid om van koers te verander sy uit-